

15. Указ Президента Российской Федерации от 07.05.2012 р. № 605 «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации» – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rg.ru/2012/05/09/vn-polit-dok.html>
16. Указ Президента Российской Федерации от 08.05.2013 № 476 «Вопросы Федерального агентства по делам Содружества Независимых Государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_146145/942772dce30cfa36b671bcf19ca928e4d698a928/
17. Указ Президента Российской Федерации от 6 сентября 2008 г. № 1315 «О некоторых вопросах государственного управления в области международного сотрудничества». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/12062267/#ixzz4F4QPsHJI>
18. Указ Президента РФ от 2 августа 2012 г. N 1102 «О специальном представителе Президента Российской Федерации по связям с государствами – участниками Содружества Независимых Государств». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/acts/bank/35853>
19. Федеральное агентство по делам Содружества Независимых Государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству / История. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/malukevichus.htm>
20. Lutsevych O. The Long Arm Of Russian “Soft” Power // Atlantic Council. – 4 may 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-long-arm-of-russian-soft-power>
21. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. – NY., 2004. – P.9.
22. The Film Industry in the Russian Federation // The European Audiovisual Observatory. Sept, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.obs.coe.int/oea_publ/eurocine/russianfilmindustry_nevafilm2010.pdf

УДК 330.341.1

Фомін С.С.

Типи соціально-економічних моделей та їх вплив на процеси модернізації

У статті проаналізовано основні типи соціально-економічних моделей. Показано, що успішність процесів модернізації залежить від типу соціально-економічної моделі, яку використовує країна. Доведено, що запорукою успішної економічної модернізації пострадянських країн є перехід до такої соціально-економічної моделі, яка передбачає посилення ролі держави у регулюванні економічних процесів, у валютно-фінансовій і зовнішньоторговельній сферах, зміцнення державного сектору в економіці, застосування практики індикативного планування.

Ключові слова: соціально-економічна модель, модернізація, олігополістичний капіталізм, державний капіталізм, периферійний капіталізм, державне регулювання економіки, протекціонізм, ринкова економіка, фінансово-економічна криза.

Фомин С. Типы социально-экономических моделей и их влияние на процессы модернизации

В статье проанализированы основные типы социально-экономических моделей. Показано, что успешность процессов модернизации зависит от типа социально-экономической модели, которую применяет страна. Доказано, что залогом успешной экономической модернизации постсоветских стран является переход к такой социально-экономической модели, которая предусматривает усиление роли государства в регулировании экономических процессов, в валютно-финансовой и внешнеторговой сферах, а также укрепление государственного сектора экономики, применение практики индикативного планирования.

Ключевые слова: *социально-экономическая модель, модернизация, олигополистический капитализм, государственный капитализм, периферийный капитализм, государственное регулирование экономики, протекционизм, рыночная экономика, финансово-экономический кризис.*

Fomin S. Types of Socio- Economic Models and their Influence on Modernization Processes

The article analyses the main types of socio-economic models. It was shown that the success of the modernization processes depends upon the type of socio-economic model used by the country concerned. It was also shown that the precondition of the successful economic modernization of the post-Soviet countries is the transition to the socio-economic model which stipulates for the strengthening of the role of state in regulation of economic processes, in the field of money, finance and foreign trade as well as the strengthening of the state sector of economy and using of indicative planning.

Key words: *socio-economic model, modernization, oligopolistic capitalism, state capitalism, peripheral capitalism, state regulation of economy, protectionism, market economy, financial and economic crisis.*

Успішність модернізації країни залежить від тієї соціально-економічної моделі розвитку, яку ця країна реалізує. У свою чергу, соціально-економічна модель формується під впливом різних факторів, як внутрішніх, притаманних конкретній країні, так і зовнішніх. Вибір моделі соціально-економічного розвитку повинен враховувати всі ці фактори, а також спиратися на досвід країн, які досягли видатних успіхів на шляху швидкої модернізації.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що висвітлення досвіду функціонування економічних моделей країн, які швидкими темпами провели модернізацію і стали розвиненими державами, може бути корисним для України та для інших пострадянських країн, перед якими стоїть нагальна задача економічної та науково-технічної модернізації. Метою статті є аналіз конкретних моделей соціально-економічного розвитку, а також наслідків використання різних моделей соціально-економічного розвитку в різних країнах.

Проблеми типізації соціально-економічних моделей та їхнього впливу на модернізаційні процеси в різних країнах світу є предметом вивчення багатьох дослідників. Автор спирався на роботи таких західних

авторів як Дж. Кейнс, Дж. Фостер, Ф. Магдофф, Дж. Тобін, Ю. Шульц, японських авторів Р. Інуї, Х. Кохама, С. Урата, російських учених С. Меньшикова, В. Оболенського, О. Ананьїна, Д. Шестакова, Р. Хаїткуліна. Різні автори дають різні рекомендації щодо тієї соціально-економічної політики, яку менш розвиненим країнам, зокрема пострадянським, слід реалізовувати в ході модернізації. Найбільше розходжень спостерігається щодо ролі держави у модернізаційних процесах. Автор поділяє точку зору, згідно з якою тільки посилення державного регулювання соціально-економічних процесів може забезпечити успішну модернізацію у пострадянських країнах, виділяє заходи, які, на його думку, могли б її прискорити.

1. Типи соціально-економічних моделей.

Розглядаючи соціально-економічні моделі, які існують в світі, можна виділити три групи, а саме: **олігополістичний капіталізм** - поняття, яке об'єднує моделі, притаманні розвиненим країнам Заходу; **державний капіталізм**, до якого належать соціально-економічні моделі таких нових індустріальних країн, як Китай, Індія, деякі інші країни Південно-Східної Азії і Латинської Америки; **периферійний капіталізм**, який є характерним для країн «третього світу» і для більшості пострадянських країн. Найбільш успішною моделлю може бути тільки така, яка належним чином враховує різні фактори, які впливають на модернізаційні процеси. Серед таких факторів можна виділити як зовнішні, так і внутрішні. Зовнішні фактори, що впливають на хід модернізації, це – процеси глобалізації і регіональної економічної інтеграції, а також такі чинники, як міжнародна політична ситуація, міжнародні конфлікти, світові фінансово-економічні кризи, стан і умови міжнародної торгівлі, економічні санкції, ембарго тощо. До внутрішніх факторів слід віднести наступні:

1. Природні фактори, до яких належать географічне положення країни та її кліматичні умови, наявність тих або інших природних ресурсів. Існує зв'язок між розвитком економіки країни і такими чинниками, як розміри її території, географічне місцезнаходження, тобто, з якими країнами вона має спільні кордони (розвиненими або відсталими), чи є у країни вихід до моря, чи володіє вона корисними природними ресурсами, достатніми для покриття власних потреб і для експорту на світові ринки, в якій мірі кліматичні і географічні умови є сприятливими для ведення сільського господарства і промислового виробництва.

2. Демографічні фактори, які включають всю сукупність демографічних характеристик: загальну чисельність населення, вікову структуру, рівень народжуваності, смертності і відтворення, показники імміграції і еміграції. Демографічні чинники мають величезний вплив на соціально-економічний розвиток країн. Існує прямий зв'язок між економічним розвитком, процесами накопичення капіталу, трудовою міграцією, з одного боку, і темпами зростання населення, його чисельністю і віковою структурою – з іншої. Країни з дуже високим рівнем народжуваності (а це характерно для країн «третього світу») можуть відчувати значні економічні труднощі (зокрема, високий рівень безробіття), обумовлені проблемою перенаселення. В той же час, розвинені країни Європи, де низька народжуваність не забезпечує належний рівень відтворення працездатного населення, вдаються до заохочення трудової імміграції з менш розвинених країн, що, однак, може створювати небажані конфлікти на соціальній і національній підставі.

3. Релігійна приналежність, національні особливості, культура, традиції, звичаї. Вплив даної групи чинників на політичний і соціально-економічний розвиток різних країн величезний. Слепе запозичення іноземних політичних і економічних моделей без урахування національних особливостей власної країни, її історичного минулого, традиційних регіональних економічних зв'язків робить неможливою будь-яку успішну модернізацію або, принаймні, уповільнює модернізаційні процеси. Успіхи на шляху соціально-економічного розвитку таких країн, як Японія, Південна Корея, Китай, Тайвань, Сінгапур, В'єтнам, Малайзія, показали, що успішно працюють тільки такі політичні і соціально-економічні моделі, в яких запозичення іноземного політичного і соціально-економічного досвіду поєднується із збереженням національних особливостей і традицій.

2.Олігополістичний капіталізм.

Олігополістичний капіталізм означає домінування у багатьох галузях економіки декількох крупних корпорацій, які, по суті, монополізують відповідні ринки, можуть конкурувати між собою, але й можуть шляхом негласного зговору встановлювати узгоджені ціни на свою продукцію, зменшуючи або навіть зовсім усуваючи можливість вільної конкуренції. В економічній літературі частіше вживається термін «монополістичний капіталізм», проте, на нашу думку, термін «олігополістичний капіталізм» більш доречний, оскільки олігополія зараз є більш поширеною формою

організації капіталістичної економіки, ніж монополія. Практично не залишилося жодної галузі (якщо не враховувати державні монополії у галузях видобутку сировини, притаманні деяким країнам), в якій би якась одна корпорація монополізувала повністю виробництво і контроль над ринком. Олігополістичний капіталізм, хоча і нагадує багато в чому державний капіталізм, однак, у деяких принципових аспектах від нього відрізняється. Олігополістичний капіталізм є системою, в якій державне регулювання економіки (і, зрештою, сама держава) є інструментом, за допомогою якого великі фінансові і промислові корпорації реалізують свої приватні інтереси на основі консенсусу між собою.

У рамках загального поняття «олігополістичний капіталізм» історично склалися чотири соціально-економічні моделі: соціал-демократична, або «скандинавська» («шведська»), яка існує в Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії, Ісландії і Нідерландах; консервативно-корпоративістська або «континентальна» (Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина і Люксембург). Ці моделі визначаються термінами «соціально орієнтована ринкова економіка» або «соціальна держава». «Англо-саксонську» модель, яка існує у Великобританії та Ірландії, а за межами Євросоюзу – також у США, Канаді, Австралії і Новій Зеландії, можна визначити як «ліберальну». Соціально-економічна модель таких країн, як Греція, Італія, Португалія, Іспанія, Кіпр і Мальта, отримала назву «південно-європейська» або «середземноморська». Що стосується соціально-економічних моделей нових членів Євросоюзу – колишніх соціалістичних країн Центрально-Східної Європи, – то їх визначають терміном «посткомуністичні».

Соціально-економічні моделі розвинених країн-членів Євросоюзу відрізняються за масштабом державного втручання та рівнем соціальної безпеки трудящих. Скандинавська модель є найбільш просунутою в тому, що стосується соціальних гарантій для широких кіл населення. Континентальна модель містить у собі значно більше рис ринкового лібералізму. Середземноморська модель включає більше елементів ринкового ліберального, ніж соціально орієнтованого капіталізму. Але найбільш ринково-ліберальною є англосаксонська модель, яка передбачає значно менше втручання держави в економіку, ніж в інших країнах-членах Євросоюзу, зокрема, нижчі ставки податків, менші внески у фонди соціального страхування, нижчі рівні допомоги по безробіттю і соціальної

допомоги. Великобританія не запровадила навіть досить помірковану рекомендацію Євросоюзу щодо обмеження робочого тижня 48 годинами. У той же час для деяких континентальних західноєвропейських країн характерним є короткий робочий тиждень (35 годин) і тривалі відпустки (від 4 до 6 тижнів).

Олігополістичний капіталізм у різних його моделях не є застиглим поняттям. Він постійно еволюціонує. У 30–70 рр. ХХ ст. олігополістичний капіталізм у найбільшій мірі наблизився до державного капіталізму. У цей період в економіках західних країн, включаючи ліберальні економіки Великобританії і США, переважали кейнсіанські методи регулювання. Для подолання кризових явищ в економіці було передбачено цілий арсенал заходів, які у багатьох аспектах аж ніяк не можна назвати ринковими. На відміну від ліберальних економістів, Дж. Кейнс вважав, що ринкові сили самі по собі неспроможні забезпечити безкризовий розвиток економіки, що держава має здійснювати активне регулювання економічних процесів. Він відмічав: «Держава повинна здійснювати керівний вплив на схильність до споживання, частково шляхом регулювання податків, частково шляхом встановлення процентних ставок банківських кредитів, а також іншими методами... Я вважаю, що масштабне одержавлення інвестиційного процесу є єдиним засобом наближення до стану повної зайнятості, хоча це не виключає компромісів та інших заходів, за допомогою яких державні установи співпрацюють з приватним сектором» [10, с. 378].

Серед основних кейнсіанських антикризових методів, які широко практикували США та західноєвропейські країни у 40–70 рр. ХХ ст., слід вказати на державне інвестування певних галузей економіки, зокрема, інвестування інфраструктурних проєктів, використання практики державних замовлень, які сприяють завантаженню роботою відповідних галузей промисловості, активне державне регулювання валютно-фінансової політики, масштабну державну підтримку національних товаровиробників та протекціоністську політику в галузі зовнішньої торгівлі.

Проте у 80-х рр. ХХ ст. на соціально-економічну політику у розвинених країнах Заходу значною мірою вплинули ідеї неолібералізму, які пропагували скасування усіх перешкод, що заважають торгівлі і руху капіталів. Розповсюдження ідей економічного неолібералізму було обумовлено процесами економічної глобалізації, яка об'єктивно має своєю

причиною намагання великих транснаціональних корпорацій зменшити роль держави в економіці. Економічна глобалізація призвела до того, що в США та в інших західних країнах скоротилися стимули для інвестування у національний виробничий сектор, для якого стагнація стала хронічним явищем. Дуже часто інвестиції промислових корпорацій ідуть у фінансовий сектор, який, поряд з наданням конкретних фінансових послуг для обслуговування виробничих та побутових потреб, набуває все більш спекулятивного характеру. Валютно-фінансові спекуляції, створення фінансових пірамід є головним напрямом функціонування фінансового сектору в західних країнах, що несе з собою постійну загрозу виникнення фінансово-економічних криз. Іншою важливою причиною таких криз є безмежна емісія нічим не забезпеченого американського долару, його фактична монополія у більшості міжнародних розрахунків, колосальна зовнішня та внутрішня заборгованість США, величезний дефіцит бюджету та платіжного балансу цієї країни (зокрема, внаслідок величезних військових витрат).

Сучасні кризові явища в економіці західних країн поховали всі ілюзії стосовно «абсолютно вільного ринку», який сам по собі нібито здатний забезпечити сталий соціально-економічний розвиток. Неоліберальна економічна політика, яка призвела до зменшення ролі держави в економіці, довела свою повну неспроможність приборкати кризові явища в західних країнах. Зараз західні країни повертаються до методів активного державного втручання в економічні процеси, посилюють державну кредитно-фінансову допомогу своїм національним підприємствам та банкам, вдаються до практики торгового протекціонізму.

Відносно високі розміри зарплати і соціальної допомоги в країнах Заходу, а також високі податки, накладені на корпорації, призвели до того, що вони почали згортати виробництво в західних країнах, зокрема, в трудомістких і екологічно «брудних» галузях промисловості, і переносити свої виробничі потужності в країни з більш дешевою робочою силою, і перш за все, у Китай та інші країни Південно-Східної Азії. Внаслідок цього у західних країнах значно зросло безробіття. Сучасні високотехнологічні галузі, характерні для постіндустріальної західної економіки, поглинути усіх цих безробітних просто неспроможні. У західних країнах виник цілий прошарок людей, які не можуть знайти ніякої роботи і живуть на мізерну соціальну допомогу. Процес переведення значної частини виробництва в

країни з дешевою робочою силою, бігство капіталів із західних країн в різні офшори призвели до різкого скорочення податків, що їх сплачує бізнес, що в свою чергу зменшує ресурси для проведення соціально орієнтованої політики. Зараз у країнах Заходу, включаючи країни соціально орієнтованого капіталізму, спостерігається скорочення фінансування соціальних програм, зниження розмірів соціальної допомоги і допомоги по безробіттю. Зростає різниця у доходах між багатими та бідними. Особливо характерним цей процес є для США. За даними офіційних органів США за 2011 р., 1% населення, який можна віднести до найбільш багатих, володіє 20% національного багатства, у той час, як в 1970-х рр. минулого століття, вони володіли лише 9%. Зараз 10% населення США, що входять в категорію найбільш багатих, володіють 72% національного багатства, в той час, як найбідніші 10% населення володіють лише 2% [7, с.9–11]. За даними Бюро переписів США, в 2011 р. близько 50 млн. людей в США жили у бідності з доходом 23 тисячі доларів на рік на сім'ю з 4 членів. Для інших 50 млн. людей аналогічний доход коливався у діапазоні між 23 тис. і 46 тис. доларів [11, с.10].

Слід відмітити такий тренд в економіці західних країн, як зменшення можливості для безробітних знайти постійне місце роботи. Підприємці все ширше використовують тимчасові форми зайнятості для своїх працівників. Це не дивно, оскільки постійна форма зайнятості передбачає соціальні гарантії, не вигідні для керівництва підприємств. Крім того, тимчасові робітники, в разі їх звільнення, як правило, не мають права на страховку по безробіттю. Тому практично в усіх західних країнах можна спостерігати зниження частки постійних, стабільних трудових угод і збільшення кількості різних тимчасових форм зайнятості [6, с.222]. Відповідно, в усіх західних країнах скоротилася кількість членів профспілок, а значення і роль профспілок в політичному та суспільному житті різко впали.

У цьому зв'язку слід звернути увагу на досвід колишніх соціалістичних країн-нових членів Євросоюзу. Ці країни сподівалися, що їхнє членство в Євросоюзі допоможе їм вийти на рівень соціально-економічного розвитку, притаманний розвиненим західноєвропейським країнам. Проте членство в цій організації не принесло їм тих результатів, на які вони сподівалися. Їхні найбільш рентабельні підприємства перейшли під контроль великих західноєвропейських та міжнародних корпорацій (при цьому тисячі національних підприємств були закриті), мільйони

спеціалістів і кваліфікованих працівників мігрували до країн Західної Європи. Практично ці країни перетворилися на країни периферійного капіталізму [12].

Західні економісти відмічають, що трудові мігранти-громадяни країн-нових членів Євросоюзу, які мають високий рівень освіти і кваліфікації і які виїхали в пошуках роботи до західноєвропейських країн, часто використовуються для виконання робіт, для яких не потрібна ані висока кваліфікація, ані високий рівень освіти, бо в західноєвропейських країнах немає такої кількості відповідних посад, щоб дати кожному висококваліфікованому мігранту з країн-нових членів Євросоюзу роботу за фахом. Таким чином, східноєвропейські країни-нові члени ЄС втрачають висококваліфіковані кадри працівників, тобто мають хронічний «відтік мізків» («brain drain»), а ті, в свою чергу, не знайшовши роботи за фахом ані в своїх рідних країнах, ані в розвинених країнах Заходу, поступово втрачають кваліфікацію. Західні економісти вже охрестили це явище новим терміном «brain waste», тобто, «розтринькування мізків». Крім того, трудові мігранти з країн-нових членів ЄС використовуються здебільшого на тимчасових роботах, які у випадку звільнення не передбачають права на допомогу по безробіттю [8, с.155–156].

3. Державний капіталізм.

На відміну від олігополістичного капіталізму державний капіталізм підпорядковує інтереси приватного капіталу загальнодержавним інтересам. В країнах державного капіталізму державний контроль за економічними процесами набагато сильніший і ефективніший ніж в країнах олігополістичного капіталізму. В більшості країн державного капіталізму держава виступає в ролі не тільки регулятора економіки, але і підприємця, тобто існує крупний державний сектор, який охоплює не тільки інфраструктурні об'єкти, але і промислові підприємства.

В країнах державного капіталізму уряди проводять жорстку валютно-фінансову політику, включаючи валютний контроль, розробляють державні плани соціально-економічного розвитку на перспективу, застосовують різні мобілізаційні заходи економічної політики. В країнах з державним капіталізмом крупний приватний капітал в масі своїй залишається капіталом національним, підпорядкованим своїй національній державі, в той час як в країнах з олігополістичним капіталізмом крупний приватний капітал поступово втрачає національний зміст і все більше

інтернаціоналізується (хоча здебільшого в межах євроатлантичної співдружності).

Проте, слід вказати, що сучасні соціально-економічні моделі не існують в «чистому» вигляді і містять в собі елементи інших моделей. Так, наприклад, державний капіталізм в деяких нових індустріальних країнах за останні десятиріччя інкорпорував в себе елементи ліберального капіталізму. Соціал-демократична (скандинавська) і континентальна соціальна (німецька) моделі в останні роки все більше «лібералізуються» і наближаються до англо-саксонської ліберальної моделі. В пострадянських країнах (зокрема, в таких країнах як Росія, Казахстан) елементи державного капіталізму співіснують з характерними рисами периферійного, олігархічного капіталізму. Білорусь поєднує в собі риси державного капіталізму із залишками соціалізму. Китайська модель, яку можна віднести до яскраво вираженого державного капіталізму, в той же час містить в собі елементи соціалізму і лібералізму. Що стосується «посткомуністичних» соціально-економічних моделей нових членів Євросоюзу з числа колишніх соціалістичних країн Центрально-Східної Європи, то вони містять різні елементи ліберальної, соціальної та периферійної моделі, хоча і в різній пропорції.

4.Периферійний капіталізм.

Модель периферійного капіталізму характеризується економічною і науково-технічною залежністю від розвинених держав, невеликим обсягом або повною відсутністю власного високотехнологічного виробництва, низьким рівнем життя і соціального забезпечення населення. Периферійні країни експортують на світові ринки переважно сировину і напівфабрикати, а також продукцію підприємств, які були створені в них транснаціональними корпораціями більш розвинених країн і які в технологічному відношенні повністю залежать від цих корпорацій. Економічна залежність неминуче призводить до залежності політичної, до фактичного обмеження національного суверенітету. Чимало з менш розвинених, периферійних країн втратили можливість самостійного визначення не тільки своєї зовнішньої, але і внутрішньої політики.

Перед пострадянськими країнами стоїть задача проведення економічної модернізації і, зокрема, обрання тієї моделі соціально-економічного розвитку, яка б вирішила цю задачу в найбільш швидкий та ефективний спосіб. Автор не бачить реальних підстав для досягнення цілей

модернізації в рамках ліберальної моделі, яка з її ідеями зменшення ролі держави в економіці і «ринкової саморегуляції», довела свою неспроможність забезпечити соціально-економічну модернізацію периферійних країн. Неоліберальні економічні ідеї втратили популярність і в західних країнах, де зараз можна спостерігати відхід від неоліберальної економічної політики і посилення ролі держави в регулюванні економічних процесів. В той же час саме постулати економічного лібералізму і відкритого внутрішнього ринку західні уряди та експерти намагаються нав'язувати менш розвинутим країнам, зокрема, пострадянським країнам.

Лауреат Нобелівської премії по економіці Дж. Тобін, аналізуючи діяльність численних західних економічних радників, які консультували уряди деяких пострадянських країн, а також брали активну участь в розробці програм переходу цих країн до ринкової економіки, відзначав: «На жаль, професійні західні радники з питань управління переходом посткомуністичних держав до ринкового капіталізму – економісти, фінансисти, керівники бізнесу, політики – сприяли появі помилкових очікувань. Поради давалися в одному напрямі: демонтуйте інструменти комуністичного контролю і регулювання, приватизуйте підприємства, стабілізуйте фінанси, приберіть з дороги уряди і спостерігайте, як ринкова економіка виростає з попелу. Виявилось, що все не так просто. В цій своїй ейфорії західні радники дуже часто забували, що економічна перемога у війні систем була досягнута не ідеологічно чистими режимами вільного ринку, а «змішаними економіками», в яких держава грала істотну, а то і вирішальну роль. Вони також випускали з уваги, що дуже складні структури законів, інститутів і звичаїв, які століттями формувалися в капіталістичних країнах, є найважливішими засадами сучасних ринкових систем» [4, с.44-45].

Як відомо, на рубежі 80-90 років минулого століття для вирішення проблем економічного розвитку менш розвинених країн західні економісти, зокрема економісти Міжнародного валютного фонду, розробили низку рекомендацій неоліберального характеру, які отримали назву «Вашингтонський консенсус» і які менш розвинуті країни повинні були виконувати в обмін на кредити МВФ [1, с.22-27]. Відхилення від критеріїв, узгоджених з МВФ, означало припинення кредитування. Кредити Світового банку також надавались лише за згодою і на умовах

МВФ, який виконував функції головного провідника політики економічного неолібералізму, яку західні експерти активно просували в менш розвинутих країнах, включаючи Україну. Ця політика включала такі найважливіші елементи, як практично тотальна приватизація державного сектора, відкритість економіки, її максимальна лібералізація, включаючи широке відкриття внутрішнього ринку для імпорту, лібералізацію ціноутворення та валютного регулювання, свободу вивозу за кордон капіталу, свободу трудової імміграції та еміграції, проведення жорсткої монетаристської політики, широкий допуск у країну іноземного капіталу, причому навіть в галузі стратегічного призначення, скорочення бюджетних витрат за рахунок відмови від державної підтримки реального виробництва і науки, згорання соціальних програм, розширення комерціалізації в сфері охорони здоров'я і вищої освіти. Слід виділити таке ліберальне новаторство як введення в деяких пострадянських країнах так званої «плоскої» шкали прибуткового податку (тобто однакової ставки прибуткового податку для усіх громадян незалежно від рівня їхніх доходів), хоча в західних країнах існує прогресивна шкала, більш справедлива з соціальної точки зору.

Реалізація неоліберальної економічної політики (так званої «шокової терапії») в пострадянських країнах призвела до падіння виробництва, втрати тих позицій, які вже були досягнуті. Це стосується багатьох галузей промисловості (деякі з яких майже повністю зникли), сільського господарства, науки, охорони здоров'я (найбільш наочний приклад – різке скорочення середньої тривалості життя). Багато виробничих і наукових колективів розпалися або звели до мінімуму свою діяльність, їх працівники, не знайшовши застосування своїм творчим силам, втратили кваліфікацію або виїхали за кордон, практично немає повноцінного відтворення наукових та інженерних кадрів. Внаслідок згорання системи професійного навчання різко скоротилася кількість кваліфікованих працівників, зайнятих у виробництві. Населення пострадянських країн по своїй професійній структурі наблизилось до населення слаборозвинених країн (тобто непомірно висока частка зайнятих в торгівлі, у фінансовому секторі, у сфері різноманітних послуг).

Надії на те, що наявність у пострадянських країнах висококваліфікованої, набагато дешевшої, ніж у країнах Заходу, робочої сили, стане стимулом для іноземних виробників перенести на їхню

територію високотехнологічного виробництва, не виправдалися. Домінуючим об'єктом іноземного інвестування у цих країнах є оптова і роздрібна торгівля, тобто інвестиції, спрямовані на створення торгових фірм і підприємств для продажу на їхніх внутрішніх ринках готових імпортованих товарів. Потім йдуть інвестиції у розробку природних ресурсів, харчову промисловість. Що стосується іноземних інвестицій у промислове виробництво, то, як правило, передається технологія вчорашнього дня або будуються підприємства для збирання готових комплектуючих, виробництво яких здійснюється у самих країнах-інвесторах.

Ефективна ринкова економіка – це зовсім не обов'язково виключно приватизована економіка. Навпаки, досвід пострадянських країн свідчить про те, що приватизація дуже часто призводить до погіршення роботи підприємств, зниження їх ефективності, спрощення асортименту і нерідко – до банкрутства та закриття підприємства. Приватний капітал (як національний, так й іноземний) просто не йде у високотехнологічні галузі з довгостроковим виробничим циклом, високими ризиками щодо майбутньої рентабельності та можливостей збуту високотехнологічних товарів. Таке становище речей можна пояснити тим, що в умовах «відкритої економіки», тобто низьких митних тарифів на імпортовані товари (що призводить до насичення внутрішніх ринків іноземними товарами), приватний бізнес в пострадянських країнах не має стимулів вкладати кошти у високотехнологічні галузі виробництва у себе на батьківщині.

Російський економіст С.Меньшиков, характеризуючи представників російського бізнесу, відмічав, що «російський капіталіст, як правило, орієнтується на надшвидке збагачення, його мало цікавлять підприємства і проекти, які потребують довгострокових інвестицій з тривалим строком віддачі, він бажає максимуму прибутку в короткостроковому аспекті. Це неминує породжує тенденцію до захоплення високоприбуткових ніш, до монополізму, до технічного застою» [2, с.8]. Такої ж думки дотримується російський економіст В.Оболенський, який відмічає: «Вітчизняні підприємці, за рідким винятком, не помічені в прагненні до модернізації виробництва. Більш того, вони схильні скоріше до «віджимання» наявних активів, да й то переважно в традиційних експортно-орієнтованих галузях, торгівлі, операціях з нерухомістю»[3, с.23]

Ці вислови російських економістів про російський приватний бізнес можна віднести і на рахунок «бізнес-еліт» інших пострадянських країн.

Таким чином, приватний сектор, який виник в пострадянських країнах як наслідок хижачької, «злочинницької» приватизації, не став тим фактором, який би міг забезпечити створення сучасної високотехнологічної і процвітаючої економіки в цих країнах. На даному етапі найбільш ефективною моделлю для пострадянських країн могла б бути соціально орієнтована, змішана економіка з різними формами власності, але при знаходженні в руках держави стратегічних, базових галузей, землі та інших природних ресурсів.

Досвід низки країн, де існує державний капіталізм, зокрема Китаю, показує, що збереження великого державного промислового сектору і державна власність на землю з правом довгострокової її оренди тільки сприяли швидкому і успішному соціально-економічному розвитку [5, р.20-24]. Зразком для пострадянських країн могла б також бути модель державного капіталізму, яка забезпечила швидкий економічний розвиток Японії в 50-70 роках минулого століття, а пізніше - Південної Кореї, Малайзії, Тайваню. Досвід країн Східної Азії свідчить про те, що весь процес створення їх сучасної конкурентноспроможної промисловості, їх широкий вихід на світові ринки відбувалися за найактивнішого державного регулювання економічних процесів, що, зокрема, виражалось в складанні і реалізації загальнодержавних індикативних планів соціально-економічного розвитку, валютному контролі, політиці торгового протекціонізму і підтримки національних товаровиробників [9, с.2-25].

Таким чином, найбільш швидкий і ефективний засіб для пострадянських країн модернізувати свою економіку і скоротити постійно зростаючий економічний і технологічний відрив від розвинених держав – це задіяти державні важелі планування, регулювання та інвестування економіки з метою використання та мобілізації всіх національних ресурсів розвитку, зокрема, шляхом використання валютно-фінансового контролю, спрямованого на припинення відтоку капіталу за кордон, а також посилення державної підтримки національного виробництва, науки і освіти.

Використані джерела та література:

1. Анан'їн О., Хаиткулов Р., Шестаков Д. Вашингтонский консенсус: пейзаж после битв / Олег Анан'їн, Руслан Хаиткулов, Даниил Шестаков // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – №12. – С.15-27.

2. Меньшиков С.М. Анатомия российского капитализма. / Станислав Меньшиков. – М. : издательство «Международные отношения», 2004. – 428 с.
3. Оболенский В. Внешняя торговля России: барометр предсказывает бурю / Владимир Оболенский // Мировая экономика и международные отношения. – 2016. – №2. – С.15–25.
4. Тобин Дж. Теорема о «невидимой руке» должна быть модифицирована (фрагмент статьи «Вызовы и возможности» / Джеймс Тобин // Российский экономический журнал. – 2002. – №3. – С.42–45.
5. Amin S. China 2013. / Samir Amin // Monthly Review. New York. – 2013. – Vol.64. – №10. – P.14–33.
6. Basso G. The Effects of the Recent Economic Crisis on Social Protection and Labour Market Arrangements Across Socio-Economic Groups / Gaetano Basso // Intereconomics. Review of European Economic Policy. – 2012. – Vol.47. – № 4. – P.217–223.
7. Foster B.J., Yates M.D. Piketty and the Crisis of Neoclassical Economics / John Bellamy Foster, Michael D.Yates // Monthly Review. New York. – 2014. – Vol.66. – № 6. – P. 1–24.
8. Galgoczi B., Leschke J. Post-Enlargement Intra-EU Labour Mobility Under Stress Test / Bela Galgoczi, Janine Leschke. Intereconomics. Review of European Economic Policy. – 2014. – № 3. – P.152–158.
9. Inoue R., Kohama H., Urata S. Industrial Policy in East Asia / Ryuichiro Inoue, Hirohisa Kohama, Shujiro Urata. – Tokyo : Japan External Trade Organization, 1993. – 276 p.
10. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money/ John Maynard Keynes. – Cambridge : University Press, 1981. – 428 p.
11. Magdoff F., Foster B. J. Class War and Labor's Declining Share / Fred Magdoff, John Bellamy Foster // Monthly Review. New York. – 2013. – Vol.64. – № 10. – P. 1–11.
12. Schulz J. Peripherer Kapitalismus / Justyna Schulz // Osteuropa. - 2010. – №6. – S.47–60.

УДК 330.341.1

Васильев О.А.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ ІННОВАЦІЙНОГО ТА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ З ПОЛІТИЧНОЮ МОДЕРНІЗАЦІЄЮ КАЗАХСТАНУ

У статті проаналізовано проблеми модернізації Казахстану. Розглянуто вплив процесів інноваційного та постіндустріального розвитку на сучасний стан і перспективи соціально-політичної трансформації країни.

Ключові слова: модернізація, інтеграція, трансформація, соціальний, політичний.

Васильев А.А. Взаимосвязь процессов инновационного и постиндустриального развития с политической модернизацией Казахстана

В статье проанализированы проблемы модернизации Казахстана. Рассмотрено влияние процессов инновационного и постиндустриального развития на современное состояние и перспективы социально-политической трансформации страны.

Ключевые слова: модернизация, интеграция, трансформация, социальный, политический.

Vasyliiev O. The relationship of processes of innovative and postindustrial development with the political modernization of Kazakhstan